

Мареха Ірина Сергіївна,
к.е.н., ас. кафедри економічної теорії,
Сумський державний університет
Іванченко Марина Вадимівна,
студентка,
Сумський державний університет

КУМУЛЯТИВНИЙ ВПЛИВ ЕКОЛОГО-КУЛЬТУРНИХ ФАКТОРІВ НА ЕКОНОМІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Стаття присвячена аналізу кумулятивного впливу еколого-культурних факторів на економічні характеристики природокористування. Мета статті - оцінити кумулятивні еколого-економічні ефекти у природокористуванні, що генеруються екологічними та культурними факторами. Методологічною основою дослідження є загальнотеоретичні методи наукового пізнання, фундаментальні положення економіки природокористування та охорони навколишнього середовища. На підставі проведеного дослідження обґрунтовано, що, по-перше, ресурсозбереження є найдосконалішою формою прояву екологічної культури у суспільстві; по-друге, екологічна культура за своїм еколого-економічним змістом тотожна ресурсозбереженню; по-третє, ресурсозбереження внаслідок позитивного кумулятивного впливу еколого-культурних факторів є найвищою формою раціоналізації економічних відносин у природокористуванні. Здійснено інтерпретацію сфери природокористування як культурної тринарної мегасистеми, яка становить собою певне культурне середовище для здійснення природо-господарської діяльності і складається з трьох підсистем за кількістю взаємопов'язаних ключових компонент – економічної, екологічної та соціальної, причому ключові підсистеми визначено як комплекс економічної, екологічної і соціальної субкультур. Запропоновано термінологічне визначення екологічної культури у сфері природокористування як усталених економічних відносин стосовно раціонального поведіння по відношенню до навколишнього природного середовища, спрямованих на отримання стійких економічних переваг. Доведено, що найбільш повно екологічна культура суспільства проявляється через еколого-економічну визначеність ресурсозбереження, під яким авторами розуміються економічні відносини, що виникають між державою та суспільством з приводу раціонального поведіння з природними ресурсами на рівнях природо-охорони, природо-відтворення та екоконструктивного природо-перетворення. Підкреслено, що кумулятивний вплив еколого-культурних факторів на економічні показники природокористування є позитивним і може бути ідентифікований на рівні таких агрегованих еколого-економічних ефектів, як: економія природних ресурсів, вивільнення додаткових коштів внаслідок відмови або скорочення ресурсоспоживання, скорочення екологічного навантаження на екосистеми тощо. Отримані результати спрямовані на формування системи еколого-економічних показників оцінки кумулятивного впливу еколого-культурних факторів на економічні параметри природокористування.

Ключові слова: культуроцентрична система, екологічна культура, ресурсозбереження, кумулятивний еколого-економічний ефект, економічні показники, сталий розвиток.

ВСТУП

В умовах загострення проблем відтворення навколишнього природного середовища внаслідок нерационального господарювання важливим стає розуміння того, що взаємозв'язок природи та культурних факторів є беззаперечним і потребує цілісного сприйняття. Втім об'єднання природних, соціальних та господарсько-економічних компонентів природокористування у складну культуроцентричну мегасистему не обмежується лише суспільною взаємодією, а постає як інтеграційна єдність, функції якої найбільш повно реалізуються та виражаються через багатоманітні процеси економічного відтворення. Масштаби безпрецедентного впливу господарської діяльності на природне середовище досить гостро порушують питання про більш повне використання культурного потенціалу еколого-економічних систем.

Постановка проблеми. Надзвичайної актуальності для вирішення проблеми екологічних конфліктів і сприяння екологоорієнтованому розвитку

економічних систем набуває культурний фактор. Така постановка питання обумовлює, по-перше, необхідність гармонійного поєднання екологічних і культурних факторів, а, по-друге, стимулює до використання у практичній природо-господарській діяльності позитивних ефектів їхнього кумулятивного впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Обґрунтування необхідності формування екологічної культури простежуємо у роботі [1], автори якої пов'язують даний феномен з соціальною екологією, що характеризує відносини між людськими спільнотами і навколишнім простором, соціальним і культурним середовищем, і знаходить своє вираження в екологічній економіці, яка враховує не тільки важливість прибутковості та продуктивності, але й екологічну безпеку. Соціальний зміст в поняття екологічної культури вкладено у праці [2], де її ототожнено з середовищними факторами функціонування соціальних груп. Роль культурних факторів у подоланні екологічних кризових явищ та формуванні нової екологічної концепції підкреслено у

роботі [3]. Цікавим з наукової точки зору є холистичний підхід до розуміння екологічної культури як суспільних відносин в системі «людина-природа» та «культура-природа» [4], що ґрунтуються на принципах спільної відповідальності за результати господарської діяльності перед соціумом. Відзначаючи ґрунтовний вклад науковців, зауважимо, що подібні дослідження сконцентровані передусім на соціальних аспектах, а дослідження економічної сторони питань перебуває на периферії наукового пошуку. Актуальність подолання зазначених проблем закономірно привертає увагу до необхідності вивчення кумулятивного впливу екологічних та культурних факторів на економічні відносини у сфері природокористування.

Мета статті (постановка завдання). Метою даного дослідження є оцінка кумулятивних еколого-економічних ефектів у природокористуванні, що генеруються екологічними та культурними факторами. Відповідно до поставленої мети, основні завдання, які потребують вирішення, полягають у наступному:

- а) інтерпретація сфери природокористування як культуроцентричної системи;
- б) розкриття еколого-економічного змісту поняття екологічної культури та формулювання його термінологічного визначення;
- в) конкретизація змісту екологічної культури через еколого-економічну визначеність ресурсозбереження;

г) ідентифікація кумулятивних еколого-економічних ефектів, викликаних спільною дією екологічних та культурних факторів.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Модель сталого розвитку природокористування можна представити у вигляді тринарної мегасистеми, яка становить собою певне культурне середовище для здійснення природо-господарської діяльності і складається з трьох підсистем за кількістю взаємопов'язаних ключових компонент – економічної, екологічної та соціальної. Ключові підсистеми в моделі сталого розвитку доцільно визначити як комплекс субкультур, а саме економічної, екологічної і соціальної – відповідно (рис. 1).

Економічна субкультура може бути представлена як економічні відносини щодо залучення факторів виробництва і створення економічних благ за умов отримання економічних вигод і максимізації прибутку. Екологічна субкультура представлена виключно природними ресурсами та послугами, що ними продукуються. Соціальна субкультура набуває визначеності через суспільні відносини, в результаті яких на основі системи мотивації праці реалізується людський капітал, що набуває свого найбільш повноцінного розвитку шляхом орієнтації на певні суспільні цінності.

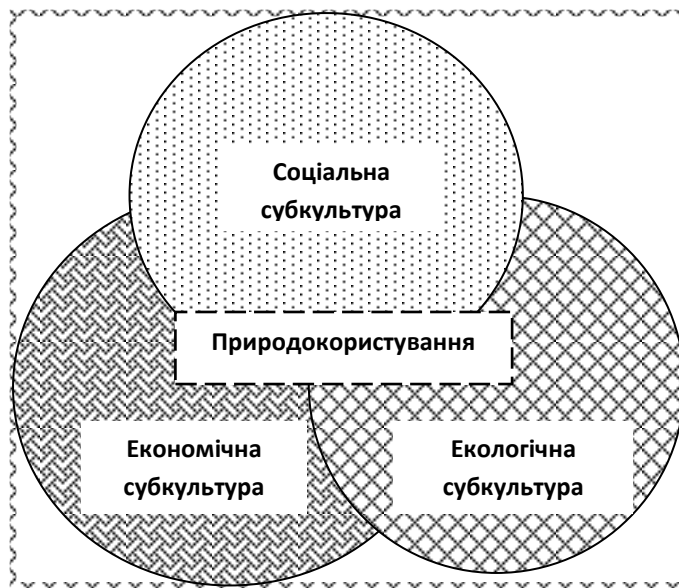

Рис. 1. Природокористування як культуроцентрична тринарна мегасистема

Центральною компонентою розвитку природокористування є екологічна субкультура. Кумулятивний вплив екологічних та культурних факторів на стан природокористування може бути термінологічно виражений через поняття «екологічна культура». Нами виокремлено декілька наукових підходів до інтерпретації даного феномену.

Згідно з першим підходом – концепцією екологічної етики, в основу якої покладено біхевіоризм, – екологічна культура розглядається як відносини, що стосуються використання відновних і

невідновних природних ресурсів, забруднення екосистем тощо шляхом сприйняття природи як рівноцінного і рівноправного партнера [5]. Природничо-наукове розуміння культури ґрунтується на концепції екологічних цінностей. Відповідно до цього підходу, успішне формування екологічної культури залежить, насамперед, від правильної організації пізнавального процесу [6]. Третій підхід заснований на мотиваційній концепції, в основі якої розуміння екологічної культури пов'язується зі спонукальними чинниками ресурсоефективної

діяльності [7]. Площиною сполучення екологічних та культурних аспектів раціонального природогосподарювання є економічна етика. У такому разі екологічна культура може бути представлена як соціально-економічна категорія, тобто сукупність економічних відносин з приводу екологізації продуктивних сил суспільства та забезпечення екологічної сталості суспільного відтворення [8].

Застосування інтегрованого підходу до аналізованих концепцій закономірно порушує питання про формування еколого-економічної етики у сфері природокористування. Під еколого-економічною етикою ми розуміємо сукупність норм раціонального природокористування, що мають природо-охоронне (дбайливе природокористування), природо-відтворювальне (екологічне природокористування) та

конструктивно спрямоване природо-перетворювальне значення («зелене» природокористування), дотримання яких супроводжується отриманням стійких економічних переваг (прибуткове природокористування). Еколого-економічна етика є основою екологічної культури, або культури природокористування.

Термінологічне визначення екологічної культури у сфері природокористування полягає у розумінні її як усталених економічних відносин стосовно раціонального поведіння по відношенню до навколишнього природного середовища, спрямованих на отриманням стійких економічних переваг. Найбільш повно екологічна культура суспільства проявляється через еколого-економічну визначеність ресурсозбереження (рис. 2).

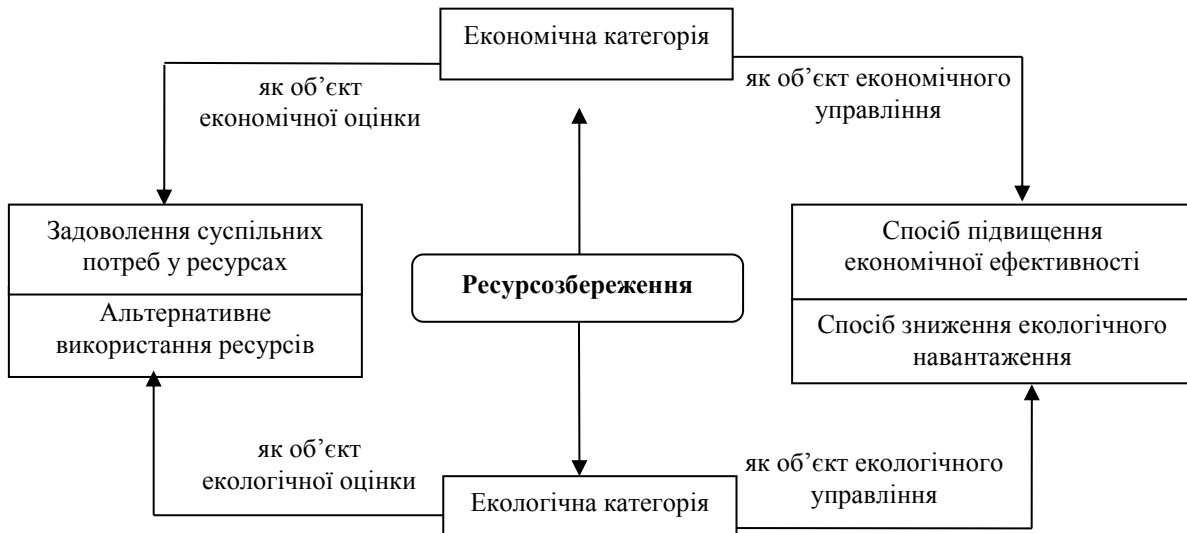

Рис. 2. Еколого-економічна визначеність ресурсозбереження [9]

Ресурсозбереження є альтернативою певному способу використання природних ресурсів у господарському процесі. Ресурсозбереженню сприяють заходи державного податкового регулювання. У такому разі дотримується правова екологічна культура. Як економічна категорія, ресурсозбереження представляє собою процес забезпечення суспільних потреб у природних ресурсах. Задовольняючи суспільні потреби у природних ресурсах у раціональний спосіб, ресурсозбереження, таким чином, є способом підвищення економічної ефективності природо-виробництва. У такому разі мова може йти про реалізацію сценаріїв ділової, ринкової та корпоративної культури ресурсоспоживання.

Основними економічними характеристиками природокористування є: схильність до споживання природних ресурсів, вартість природних ресурсів, попит на природні ресурси, ресурсоемність продукції, рівень відходоутворення тощо. Кумулятивний вплив еколого-культурних факторів на ці економічні показники є позитивним і може бути ідентифікований на рівні таких агрегованих еколого-економічних ефектів, як: економія природних ресурсів, вивільнення

додаткових коштів внаслідок відмови або скорочення ресурсоспоживання, скорочення навантаження на екосистеми тощо.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

На основі проведених досліджень нами встановлено, що ресурсозбереження є найдосконалішою формою прояву екологічної культури у суспільстві. У цьому контексті екологічна культура за своїм еколого-економічним змістом тотожна ресурсозбереженню. Ресурсозбереження внаслідок позитивного кумулятивного впливу еколого-культурних факторів є найвищою формою раціоналізації економічних відносин у природокористуванні. Виокремлені нами кумулятивні ефекти потребують додаткової структуризації і підлягають групуванню за трьома рівнями раціонального природокористування – природо-охорони, природо-відтворення та екоконструктивного природо-перетворення. Дослідження рівнів раціонального природокористування формує напрями подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Uzbek K. M. Social and Philosophical Aspects of Ecological Culture / K. M. Uzbek, D. I. Izmailova // Интеллект, особистість, цивілізація. – 2013. – Вип. 11. – С. 220-226.
2. Ogbu J. Voluntary and Involuntary Minorities: A Cultural-Ecological Theory of School Performance with some Implications for Education / J. Ogbu, H. Simons // Anthropology & Education Quarterly. – 1998. – Vol. 2. – PP. 155-188.
3. Clair R. The Need for an Ecological Cultural Community / R. Clair, J. Bush [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.jan.ucc.nau.edu.
4. Ristic J. Toward an Ecological Culture: Sustainability, Post-domination and Spirituality / J. Ristic // Electronic Theses and Dissertations. – 2001. – Paper 513 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://digitalcommons.library.umaine.edu/etd/513>.
5. Соціально-економічний потенціал устойчивого розвитку: [учебник] / под ред. проф. Л. Г. Мельника (Україна) и проф. Л. Хенса (Бельгія). – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2007. – С. 990-1002.
6. Захарова Е. Ю. Экологическая культура как составляющая социальной безопасности общества / Е. Ю. Захарова, И. А. Щеткина // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – 2013. – № 1. – Ч. 2. – С. 88-93.
7. The Opportunities to Business of Improving Resource Efficiency: Final Report of European Commission: AMEC Environment & Infrastructure UK Limited, 2013. – 105 P.
8. Ткач Е. С. Экологическая культура как фактор экологизации экономического роста / Е. С. Ткач [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.lib.csu.ru/vch/8/2005_01/023.pdf.
9. Мареха І. С. Ресурсозбереження як еколого-економічна категорія сталого розвитку / І. С. Мареха // Соціально-економічні аспекти розвитку національної економіки в умовах перманентних кризових явищ: монографія; під ред. О. О. Непочатенко. – Умань : «Візаві», 2015. – С. 71-77.

Мареха Ирина Сергеевна, Иванченко Марина Вадимовна

КУМУЛЯТИВНОЕ ВЛИЯНИЕ ЭКОЛОГО-КУЛЬТУРНЫХ ФАКТОРОВ НА ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ

Статья посвящена анализу кумулятивного влияния эколого-культурных факторов на экономические характеристики природопользования. Цель статьи – оценить кумулятивные эколого-экономические эффекты в природопользовании, которые генерируются экологическими и культурными факторами. Методологической основой исследования являются общетеоретические методы научного познания. фундаментальные положения экономики природопользования и охраны окружающей среды. На основании проведенного исследования обосновано, что, во-первых, ресурсосбережение является наиболее совершенной формой проявления экологической культуры в обществе; во-вторых, экологическая культура по своему эколого-экономическому содержанию тождественна ресурсосбережению; в-третьих, ресурсосбережение в результате положительного кумулятивного влияния эколого-культурных факторов выступает наивысшей формой рационализации экономических отношений в природопользовании. Осуществлена интерпретация сферы природопользования как культурной тринарной мегасистемы, представляющей определенную культурную среду для осуществления природо-хозяйственной деятельности и состоит из трех подсистем по количеству взаимосвязанных ключевых компонент – экономической, экологической и социальной, причем ключевые подсистемы определены как комплекс экономической, экологической и социальной субкультур. Предложено терминологическое определение экологической культуры в сфере природопользования как устойчивых экономических отношений по поводу рационального использования окружающей природной среды, направленных на получение устойчивых экономических преимуществ. Доказано, что наиболее полно экологическая культура общества проявляется через эколого-экономическую определенность ресурсосбережения, под которым авторами понимаются экономические отношения, что возникают между государством и обществом по поводу рационального использования природных ресурсов на уровнях природо-охраны, природо-воспроизводства и экоконтруктивного природо-преобразования. Подчеркнуто, что кумулятивное влияние эколого-культурных факторов на экономические показатели природопользования является положительным и может быть идентифицировано на уровне таких агрегированных эколого-экономических эффектов, как: экономия природных ресурсов, высвобождение дополнительных средств в результате отказа или сокращения ресурсопотребления, снижение экологической нагрузки на экосистемы и т.д. Полученные результаты направлены на формирование системы эколого-экономических показателей оценки кумулятивного влияния эколого-культурных факторов на экономические параметры природопользования.

Ключевые слова: *культуроцентрическая система, экологическая культура, ресурсосбережение, кумулятивный эколого-экономический эффект, экономические показатели, устойчивое развитие.*

Marekha I., Ivanchenko M.

CULTURAL-ECOLOGICAL CUMULATIVE EFFECTS ON ECONOMIC CHARACTERISTICS OF NATURE MANAGEMENT

The article is devoted to the analyses of cultural-ecological cumulative effects on economic features of nature management. The aim of the article is to estimate ecological-economic cumulative effects in terms of nature management, which are generated by ecological and cultural effects. Methodological grounds of the article are general theoretical and

methodical scientific techniques, fundamental issues of environmental economics and environmental protection. Based on the undertaken research, it has been grounded that, firstly, resource saving is the best form of the ecological culture revealed in society; secondly, due to ecological-economic implications of the ecological culture, the latter can be understood as resource saving; thirdly, because of positive cultural-ecological cumulative effects resource saving can be considered as the highest form of economic relations rationalization in terms of nature management. It has been mentioned that nature management sphere is understood as cultural triform megasystem, which is defined as certain cultural area for doing nature-related business and composed of three subsystems being considered as a complex of economic, ecological and social subcultures and corresponding to three basic interrelated components – economic, ecological and social ones. The definition of ecological culture in terms of nature management has been proposed and implies stable economic relations on rational use of the environment aimed at getting sustainable economic advantages. It has been proved, that the ecological culture of the society can be fully revealed through ecological-economic implications of resource saving, which is regarded by the authors as economic relations which are shaped on nature-protection, nature-reproduction, and eco-constructive nature-transformation levels between government and society on rational use of the natural resources. It has been stressed, that cumulative influence of cultural-ecological factors on economic indicators of nature management is positive and can be indentified through such aggregated ecological-economic effects, as: natural resources saving, getting extra money due to reduce or refuse from consumption of natural resources, decrease of ecological burden on ecosystems etc. Future research perspectives. The obtained results are aimed at formation of ecological-economic indicators dealing with assessment of cumulative influence of cultural-ecological factors on economic parameters of nature management.

Keywords: *culture-centric system, ecological culture, resource saving, ecological-economic cumulative effect, economic indicators, sustainable development.*

Одержано 05.04.2015 р.

УДК 331.5:502.1

Могильний Олексій Миколайович,

*д.е.н., проф., професор кафедри теоретичної та прикладної економіки,
ректор Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості*

РОЛЬ ЕКСПОРТНО-ОРІЄНТОВАНОГО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В СТРАТЕГІЯХ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

Метою статті є обґрунтування науково-методологічної некоректності окремих доказів про другорядність галузі сільського господарства в стратегіях глобальної конкурентоспроможності економіки країни через нібито довгострокові наслідки так званого «парадоксу достатку», або «голландської хвороби». Методика дослідження базується на економічних теоріях порівняльних переваг в міжнародній торгівлі, неоднорідності галузей щодо впливу на розвиток економічних систем, спадної віддачі ресурсів та інших. Використано системно-комплексний підхід з використанням аналізу і синтезу, абстрактно-логічного, статистичного, експертних оцінок та інших методів дослідження. Здійснена спроба спростування популярної догми про те, що експортно-сировинне сільське господарство стримує постіндустріальний економічний розвиток країни, особливо у довгостроковій перспективі. З критичних позицій здійснено аналіз окремих доказів поширення на аграрний сектор наслідків «голландської хвороби» або «парадоксу достатку». Це, зокрема, надмірна залежність економіки від кон'юнктури глобальних агропродовольчих ринків, зростання внутрішніх цін, перетікання капіталів у сировинні галузі, рентоорієнтована поведінка певних груп інтересів, зниження якості інститутів, «втеча» капіталів і нераціональне споживання доходів, консервація архаїчної структури економіки, невідповідність видів професійної діяльності та зайнятості населення запитам підприємств на висококваліфіковану робочу силу, деградація людського і соціального капіталу сільської місцевості. Наукова новизна проведених досліджень полягає в концептуальному обґрунтуванні пріоритетності експортно-орієнтованого сільського господарства в стратегіях розвитку національної економіки України. До традиційно існуючих чинників щодо пріоритетної ролі цієї галузі додаються нові внутрішні і зовнішні виклики глобального характеру – нереалізований агропромисловий потенціал, продовольча і енергетична проблема, заполітизованість торгівлі продовольством, загострення конкурентної боротьби між транснаціональними компаніями за обмежені земельні ресурси, зміна клімату, екологічні і техногенні катастрофи, спалахи масових інфекцій серед худоби та птиці тощо. Практична значущість дослідження зумовлена опрацюванням цільових державно-регуляторних заходів з метою підвищення ефективності зовнішньоекономічної аграрної політики, вагомість якої значно актуалізується в умовах запровадження режиму поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі України з Євросоюзом.